

<https://doi.org/10.70265/KIKR8665>

ДЪРЖАВНА ПОДКРЕПА ЗА НЕДЪРЖАВНИ ВЪОРЪЖЕНИ ГРУПИ И ПРАВОТО НА САМООТБРАНА В МЕЖДУНАРОДНОТО ПРАВО

Станислав Станев

STATE SUPPORT FOR NON-STATE ARMED GROUPS AND THE RIGHT OF SELF-DEFENSE IN THE INTERNATIONAL LAW

Stanislav Stanev

Резюме: Настоящото изследване разглежда държавната подкрепа за недържавни въоръжени групи в контекста на правото на самоотбрана в международното право. Анализира се дали такава подкрепа може да се счита за въоръжено нападение по смисъла на Устава на ООН, с акцент върху критерия „ефективен контрол“. Чрез примери като Иран–Хизбулла и реакцията след 11 септември се очертават основните правни спорове по въпроса.

Ключови думи: самоотбрана, недържавни групи, международна сигурност.

Summary: This study examines state support for non-state armed groups in the context of the right of self-defense under international law. It analyzes whether such support can be considered an armed attack under the UN Charter, with a focus on the “effective control” criterion. Through examples such as Iran–Hezbollah and the response after September 11, the study highlights the main legal controversies on the issue.

Keywords: self-defense, non-state groups, international security.

УВОД

През последните десетилетия ролята на недържавните въоръжени организации във въоръжените конфликти става все по-значима. Много често формирования, принадлежащи към такива организации, не действат самостоятелно. В много случаи за реализация на своите приоритети те получават разнообразни форми на подкрепа от страна на държави – финансова, военна, логистична или политическа. Това често се използва като средство за реализиране на външнополитически и

стратегически цели на подпомагащата ги държава, без последната формално да участва пряко във въоръжени действия. Тази дейност, имаща негативно въздействие върху сигурността на държавата, срещу която такива групи работят, поставя и предизвикателства пред международното право. Те са свързани с отговорността на подпомагащите държави, а така също и правната квалификация на действията на недържавните въоръжени групи.

Основен принцип в съвременното международно право е забраната за употреба на сила в международните отношения. Едновременно с това се признава правото на държавите на самоотбрана, когато те са обект на въоръжено нападение. Тъй като исторически войните са се водили между държави, самото въоръжено нападение се възприема като действие на една държава срещу друга държава. Развитието на съвременните конфликти обаче поставя под въпрос актуалността на това разбиране, тъй като значителна част от въоръжените действия се извършват от недържавни въоръжени групи, които понякога действат със съществена подкрепа от страна на държави.

Горното прави актуален въпроса при какви условия действията на такива недържавни въоръжени групи могат да бъдат асоциирани с държава, която ги подпомага. А така също и дали такава помощ може да се разглежда като форма на въоръжено нападение, което да дава основание за упражняване на правото на самоотбрана. Отговорът на този въпрос има съществено значение както за международната отговорност на държавите, така и за правилното прилагане на нормите, регулиращи употребата на сила в международните отношения.

Изследването представлява анализ на международноправни източници, включително разпоредбите на Устава на ООН, а така също - практиката на Международния съд, актове на международни организации. Разглеждат се примери от международната практика, свързани с подкрепата на държави за недържавни въоръжени групи. Целта на анализа е да се изяснят условията, при които подобни действия могат да бъдат разглеждани като основание за упражняване на правото на самоотбрана.

Статията се стреми да допринесе за по-доброто разбиране на правните проблеми, произтичащи от нарастващата роля на недържавните въоръжени групи в съвременните конфликти. А така също и да изясни мястото на държавната подкрепа за подобни актьори в международните отношения.

Настоящият анализ защитава тезата, че класическият критерий за „ефективен контрол“ е прекалено рестриктивен и не отразява адекватно съвременните форми на непряка употреба на сила чрез недържавни въоръжени групи. В същото време може да се постави под въпрос

доколко разширителните тълкувания на правото на самоотбрана предлагат устойчиво решение на този проблем.

1. ТЕОРЕТИЧНА И ПРАВНА РАМКА

1.1. Забрана за употреба на сила в международното право

Един от основните принципи на съвременното международно право е забраната за употреба на сила в международните отношения. Той е закрепен в член 2, параграф 4 от Устава на ООН (Видин, 2020, стр. 355). Цитираната норма постановява, че всички държави трябва да се въздържат от заплаха със сила или употреба на сила срещу териториалната цялост или политическата независимост на която и да е държава. Целта на този текст е да се гарантира поддържането на международния мир и сигурност и да се предотвратят въоръжени конфликти между държавите.¹

Забраната за употреба на сила представлява основен принцип на международния правен ред. Тя е част от общите норми на международното право, които обвързват всички държави. Принципът обаче не е абсолютен - международното право допуска определени изключения, при които употребата на сила може да бъде оправдана.

1.2. Правото на самоотбрана

Едно от най-важните изключения от забраната за употреба на сила е правото на самоотбрана (Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua, 1986). То е признато в член 51 от Устава на ООН (UN Charter, 1945), който предвижда, че държавите имат право да предприемат самоотбрана² в случай на въоръжено нападение срещу тях.

Международното право поставя определени условия за упражняване на правото на самоотбрана: Трябва да е налице въоръжено нападение, което представлява сериозно нарушение на териториалната цялост или политическата независимост на държавата. Предприетите отбранителни мерки трябва да бъдат необходими и пропорционални на извършеното нападение.

Както е посочено и горе, нормата е формулирана в светлината на хилядолетната практика, при която въоръжените конфликти (войните) са се водили между държави. Динамиката на международните отношения обаче води до все по-чести хипотези, при които държави са обект на нападение от групировки, които не са част от официалните въоръжени сили на някоя държава.

1 Към момента на оформянето на този принцип недържавните въоръжени групи не са имали значението и силата, което имат към настоящия момент. Уставът е приет непосредствено след края на Втората световна война (най-мощният въоръжен конфликт в историята) и отразява желанието да се избегне следваща такава.

2 Индивидуална или колективна

1.3. Асоцииране на действията на недържавни въоръжени групи с държава

Един от най-спорните въпроси в съвременното международно право е при какви условия действията на недържавна въоръжена група могат да бъдат приписани на държава. От отговора на този въпрос зависи не само дали от съответната държава може да се търси отговорност, но и дали поведението на групата може да има значение за преценката относно наличието на въоръжено нападение по смисъла на чл. 51 от Устава на ООН.

Практиката на Международния съд показва, че не всяка форма на помощ или подкрепа е достатъчна, за да превърне действията на една въоръжена група в действия на държавата, която я подпомага. Тук се появява критерият за т.нар. „ефективен контрол“. В делото *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (1986, пар. 115) Международният съд приема, че финансирането, обучението, въоръжаването и снабдяването на *contras* не са достатъчни, за да се приписват всички техни действия на Съединените щати, като за това е необходимо наличие на „effective control“ върху конкретните операции. Според този подход не е достатъчно държавата да финансира, въоръжава, обучава или политически да насърчава дадена група. Необходимо е да се установи по-тясна връзка между държавата и конкретните операции на въоръжената група — такава, която да позволява да се приеме, че държавата реално е направлявала или контролирала съответното поведение (*Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*, 1986, пар. 115).

Този подход има своята вътрешна логика. Той цели да постави достатъчно висок праг, за да не се стига до прекомерно разширяване на държавната отговорност. Ако всяка форма на подкрепа се приемаше за достатъчна, това би създавало риск почти всяко по-сериозно външно влияние върху въоръжена група автоматично да води до приписване на нейните действия на държава. Подобно разбиране би разширило значително както обхвата на международната отговорност, така и възможностите за позоваване на самоотбрана. Но би създавало и по-големи предизвикателства пред сигурността, защото едно съмнение в подкрепа от страна на определена държава за недържавна военна група ще даде основание на нападнатата държава да има въоръжена реакция срещу друга държава.

В същото време прекалено високият праг също създава проблеми. В съвременните конфликти държавната намеса на практика не се осъществява чрез преки заповеди за отделни операции. Става въпрос за по-обща организационна, стратегическа, материална и политическа подкрепа. В решението по делото *Prosecutor v. Tadić* (IT-94-1-A, Appeal Judgment, 15 July 1999, para. 120) Апелативната камара приема, че при

организираните въоръжени групи е достатъчно те да се намират „като цяло“ под „общ контрол“ на държавата. Там се приема, че за определени цели не е необходимо държавата да е контролирала всяко конкретно действие на групата. Достатъчно е тя да упражнява по-общо влияние върху организацията, координацията и стратегическата насоченост на нейната дейност.

Разликата между тези два подхода не е просто техническа. Тя отразява две различни виждания за това как международното право трябва да регулира последиците, възникнали от съвременните конфликти. Критерият за „ефективен контрол“ поставя акцент върху правната сигурност и върху необходимостта от по-строго ограничаване на държавната отговорност. Критерият за „общ контрол“ е по-близо до фактическата реалност на т.нар. „прокси конфликти“, но същевременно разширява възможността действията на недържавни групи да бъдат приписвани на държави.

Поради това не бива механично да се приема, че единият подход напълно изключва другия. По-скоро дискусиите между тях показват, че международното право все още търси устойчив баланс между две конкуриращи се цели: от една страна, да не допуска държавите лесно да избягват отговорност чрез използване на въоръжени посредници, а от друга — да не допуска прекомерно разширяване на основанията за употреба на сила. В този смисъл критерият за „ефективен контрол“ безспорно осигурява по-голяма правна предвидимост, но същевременно може да се окаже недостатъчно чувствителен към реалните механизми, чрез които държавите влияят върху недържавни въоръжени групи. Именно тук се открива и един от централните проблеми на настоящото изследване.

2. ДЪРЖАВНА ПОДКРЕПА ЗА НЕДЪРЖАВНИ ВЪОРЪЖЕНИ ГРУПИ

2.1. Същност на държавната подкрепа

Държавната подкрепа за недържавни въоръжени групи се реализира чрез пряка или косвена помощ от страна на държава в изпълнение на нейните приоритети, без самата тя реално да участва пряко във въоръжен конфликт.

В международните отношения подобни групи често действат на територията на други държави и извършват въоръжени действия срещу техните институции, въоръжени сили, инфраструктура и цивилно население. Така се поставя въпросът за степента на отговорност на държавата, оказваща подкрепа. А така също и за възможността действията на тези групи да бъдат разглеждани като форма на непряка употреба на сила от страна на подкрепящата ги държава.

2.2. Форми на държавна подкрепа

Държавната подкрепа за външни за нейните структури въоръжени сили може да има различни прояви. Най-често такава са финансовата подкрепа, предоставяне на въоръжение (и военна техника), обучение на личен състав, логистична помощ и предоставяне на убежище или територия за подготовка и/или провеждане на операции. Държавите могат също така да участват и в стратегическото планиране на действията на такива групи и да предоставят разузнавателна информация.

Такива форми на подкрепа значително усилват способностите на паравоенните формации. Те им позволят да провеждат по-сложни и координирани операции, с по-големи мащаби. Това създава предпоставки за възникване на въоръжени конфликти, които съдържат в себе си всички характеристики на традиционните междудържавни военни конфликти.

2.3. Правни предизвикателства

Държавната подкрепа за външни на нейните структури въоръжени групировки създава сериозни предизвикателства за международното право. Основното е доказването на степента на участие на държавата в действията на определена група. В много случаи подкрепата се осъществява по непряк или неофициален начин, което сериозно затруднява установяването на връзка, а от там и възможността да се търси отговорност.

Всичко това води до различни и често противоречащи си интерпретации на международното право. По конкретно - до спорове относно това кога една държава може да бъде считана за отговорна за действията на недържавни въоръжени групи, коопериращи си с нея.

Това създава риск от възникване на ситуации, при които държавите могат да упражняват съществено влияние върху въоръжени конфликти, без да носят формална международна отговорност. Не е безспорно дали съществуващата правна рамка е способна да отговори адекватно на подобни практики.

3. КАЗУСИ ОТ МЕЖДУНАРОДНАТА ПРАКТИКА

3.1. Значение на практическите примери в международното право

Анализът на конкретни казуси играе важна роля за разбирането на начина, по който следва да се прилага международното право. Основните принципи относно забраната за употреба на сила и правото на самоотбрана да са установени в международни договори (а и обичайното международно право). Тяхното тълкуване често се развива в рамките на международни конфликти и чрез решения на международни институции. Именно чрез такива примери могат да

бъдат изяснени условията, при които действията на недържавни въоръжени групировки могат да бъдат основание за търсене на отговорност от страна на подкрепяща ги държава.

3.2. Подкрепата на Иран за Хизбулла

Един от актуалните примери за такава държавна подкрепа за външни въоръжени сили е връзката между Иран и организацията Хизбулла. Последната възниква в началото на 80-те години на XX век и постепенно се превръща в значим политически и военен фактор в Ливан.

Множество твърдения и анализи сочат Иран като основен стълб във финансовата, военна и логистична подкрепа на тази организация. Хизбулла използва своите ресурси във въоръжени стълкновения с Израел. Оттук следва въпросът дали действията на тази организация могат да бъдат разглеждани като непряка форма на употреба на сила от страна на Техеран. От правна гледна точка основният въпрос е дали степента на подкрепа и влияние на Иран върху организацията е достатъчна, за да се приеме, че действията на Хизбулла могат да бъдат приписани на Ислямската република.

Прилагането на критерия за „ефективен контрол“ в този случай би изисквало доказване на пряко участие на Иран в конкретни операции на Хизбулла, което на практика е трудно осъществимо. Това поставя въпроса дали по-нисък праг на контрол не би бил по-подходящ за оценка на подобни ситуации. В същото време подобен подход крие риск от прекомерно разширяване на държавната отговорност.

3.3. Дейността на Ал Кайда и международната реакция след атаките от 11 септември 2001 г.

Събитията от 11 септември 2001 г. бележат повратен момент в разбирането за правото на самоотбрана в контекста на действията на недържавни актьори. Дотогава в международноправната теория преобладава по-скоро класическото схващане, че въоръженото нападение по смисъла на чл. 51 от Устава на ООН предполага поведение, което в крайна сметка е свързано с държава. След атаките срещу Съединените щати обаче международната практика започва все по-осезаемо да допуска, че и мащабни нападения, извършени от недържавни организации, могат да породят право на самоотбрана, което намира отражение и в Резолюции 1368 (2001) и 1373 (2001) на Съвета за сигурност на ООН, приети във връзка с атаките от 11 септември.

Именно в този контекст особено значение придобива положението в Афганистан по времето на управлението на талибаните. В международния дебат след 11 септември централният въпрос не е само дали Ал Кайда е недържавен актьор, а и дали предоставянето на убежище, територия и фактическа възможност за действие от страна на

талибанския режим е достатъчно, за да се оправдае използването на сила в самоотбрана. Това показва ясно, че след 2001 г. спорът вече не се изчерпва с класическата атрибуция в тесен смисъл, а обхваща и по-широкия въпрос за отговорността на държавата, която допуска от своя територия да се подготвят и осъществяват тежки въоръжени нападения.

Този пример обаче не бива да се тълкува като окончателно разрешаване на проблема. По-скоро той показва силна тенденция в международната практика към по-гъвкаво разбиране на самоотбраната спрямо заплахи, идващи от недържавни въоръжени групи. От една страна, подобен подход отразява реалността на съвременната сигурност, при която тежки атаки могат да бъдат организирани и осъществени не от редовни армии, а от транснационални мрежи и въоръжени организации. От друга страна, именно тук се открива и рискът от прекомерно разширяване на правото на самоотбрана.

Ако се приеме, че всяко предоставяне на убежище, всяка форма на търпимост или всяка неспособност на приемащата държава да предотврати дейността на въоръжена група е достатъчна, за да се оправдае самоотбрана на нейна територия, това би довело до сериозно отслабване на забраната за употреба на сила. Поради това казусът след 11 септември не следва да се възприема като окончателно доказателство, че международното право е преминало към напълно нов модел. По-правилно е да се приеме, че той е извадил на преден план едно напрежение, което и до днес не е напълно преодоляно: напрежението между нуждата от ефективна защита срещу тежки нападения и необходимостта да се съхрани ограничителният характер на чл. 51 от Устава на ООН.

Тъкмо затова този случай има особено значение за настоящото изследване. Той показва, че въпросът не е просто дали недържавните въоръжени групи могат да представляват източник на въоръжено нападение, а при какви условия реакцията срещу тях или срещу държавата, която ги подпомага или търпи, остава в границите на международното право.

3.4. Сравнителен анализ на казусите

Сравнението между посочените случаи показва, че международното право не е категорично по отношение на това кога действията на недържавни въоръжени групи могат да бъдат асоциирани с държава. В единия случай основният въпрос е степента на контрол и подкрепа, която държавата оказва на въоръжената група. В другия случай ключов фактор е предоставянето на убежище и възможност за действие от територията на дадена държава.

Тези различия показват, че международното право търси развитие в отговор на новите предизвикателства пред сигурността. Анализът на тези и други подобни казуси допринася за по-доброто разбиране на

правните принципи, които регулират отношенията между държавите и недържавните въоръжени групи. А така също и за определянето на условията, при които в такава хипотеза може да бъде упражнено правото на самоотбрана.

4. ПРАВОТО НА САМООТБРАНА СРЕЩУ ДЪРЖАВА, ПОДКРЕПЯЩА НЕДЪРЖАВНИ ВЪОРЪЖЕНИ ГРУПИ

4.1. Проблемът с недържавните въоръжени групи

Съгласно международно право понятието „въоръжено нападение“ (което, както беше посочено по-горе, дава легитимно право на самоотбрана) се изразява главно чрез действия на една държава срещу друга държава. Както беше коментирано, в съвременните международни конфликти значителна част от въоръжените действия се извършват от недържавни въоръжени групи. Възниква въпросът дали нападение, извършено от такава група, може да даде основание за упражняване на правото на самоотбрана срещу държава, която подкрепя действията ѝ, като в този контекст особено значение имат и Резолюции 1368 (2001) и 1373 (2001) на Съвета за сигурност на ООН.

4.2 Критерии за държавна отговорност

Когато се поставя въпросът дали държава може да бъде адресат на самоотбрана поради подкрепата си за недържавна въоръжена група, решаващо значение има не само фактът на подкрепата, а нейният характер, интензитет и връзка с конкретните действия на групата. Не всяка политическа симпатия, не всяка логистична помощ и не всяко външно влияние могат автоматично да превърнат поведението на една въоръжена организация в поведение на държава.

Именно поради това в международното право се търсят критерии, чрез които да се установи кога връзката между държавата и групата е достатъчно тясна. Тук най-голямо значение има практиката на Международния съд, която поставя висок праг за приписване. Подходът, свързан с „ефективния контрол“, предполага да се установи не просто обща зависимост или подкрепа, а реална степен на направляване на дейността на групата, достигаща до конкретни операции или поне до достатъчно тясна оперативна връзка. В този смисъл Международният съд в делото *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* (1986, пар. 115) прави ясно разграничение между обща подкрепа за въоръжена група и контрол върху операциите, в рамките на които са извършени конкретните нарушения.

Предимството на този критерий е ясно: той ограничава опасността държавна отговорност да бъде ангажирана прибързано или по политически съображения. В този смисъл Международният съд в делото *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua*

(1986) не отрича, че подкрепата за въоръжени групи може да представлява незаконна употреба на сила или намеса, но не приема автоматично, че всяко действие на групата се приписва на подпомагащата държава, което отразява логиката на високия праг за атрибуция. В област като *jus ad bellum* това е особено важно, защото приписването на действия на една въоръжена група на държава може да се използва като основание за употреба на сила срещу нея. В този смисъл по-високият праг служи като гаранция срещу злоупотреба с правото на самоотбрана.

Същевременно този подход поражда и основателни критики, тъй като в реалните конфликти държавите рядко оставят ясно доказуема верига от конкретни заповеди. Както приема Апелативната камара в делото *Prosecutor v. Tadić* (1999, пар. 137, 145), не е необходимо контролът да се изразява в „specific orders“ за всяка операция, а е достатъчно държавата да участва в организирането, координацията или планирането на дейността на групата. Много по-често те действат чрез финансиране, въоръжаване, обучение, разузнавателно подпомагане, осигуряване на територия, дипломатическо прикритие и общо стратегическо насочване. Ако всички тези форми на участие се окажат недостатъчни, за да се приеме наличието на държавна отговорност, международното право рискува да остави извън ефективна правна квалификация именно най-характерните съвременни форми на непряка употреба на сила.

Поради това спорът относно държавната отговорност не е спор само за доказателства. Това е спор и за модела, чрез който международното право трябва да реагира на действителността на прокси конфликтите. Въпросът е дали да се запази висок стандарт в името на правната сигурност, или да се признае по-гъвкав подход, който по-добре улавя реалните зависимости между държави и въоръжени групи. Настоящото изследване изхожда от разбирането, че първият подход е юридически по-стабилен, но вторият по-точно отразява структурата на част от съвременните конфликти. Именно това напрежение стои в основата на проблема за самоотбраната срещу държави, подпомагачи недържавни въоръжени групи.

4.3 Развитие на международната практика

През последните десетилетия международната практика показва движение към по-широко обсъждане на въпроса дали правото на самоотбрана може да бъде упражнено и при нападения, извършени от недържавни въоръжени групи. Това развитие не води до еднозначен резултат, но безспорно показва, че класическата представа за въоръжено нападение като изключително междудържавен акт вече не изчерпва всички практически хипотези.

След атаките от 11 септември 2001 г. редица държави и международни актьори започват да възприемат по-прагматичен подход към заплахите, произтичащи от терористични организации и други недържавни въоръжени структури. В този контекст се засилва идеята, че при определени условия правото на самоотбрана не трябва да бъде блокирано единствено поради това, че непосредственият извършител не е редовна армия на държава.

Това развитие обаче не означава, че международното право е преодолело проблема с атрибуцията. В този смисъл Международният съд в делото *Armed Activities on the Territory of the Congo* (2005, пар. 146–147) приема, че атаките, на които Уганда се позовава, не са „attributable to the DRC“ и че не са налице правните и фактическите предпоставки за упражняване на правото на самоотбрана срещу Демократична република Конго. Напротив, именно тук се открива едно от най-съществените му вътрешни противоречия. От една страна, съществува реална необходимост държавите да могат да реагират на сериозни заплахи, идващи от въоръжени групи. От друга страна, ако се допусне прекалено свободно разширяване на правото на самоотбрана, това би отслабило самата забрана за употреба на сила.

Следователно развитието на международната практика следва да се разбира не като окончателно решение, а като постепенно разместване на акцентите. Международното право не е изоставило традиционните си ограничения, но е поставено под натиск да ги тълкува в условията на конфликти, които все по-често се водят чрез посредници, транснационални мрежи и въоръжени групи с неясна институционална принадлежност. Именно затова съвременната практика остава колеблива — тя признава новите заплахи, но все още не е формулирала безспорни и общоприети критерии за правно допустима реакция.

4.4. Основни правни и политически предизвикателства

Правото на самоотбрана срещу държави, които подкрепят недържавни въоръжени групи, поставя международното право пред особено труден избор. Ако прагът за ангажиране на държавна отговорност бъде запазен прекалено висок, съществува риск държавите на практика да използват въоръжени посредници, без да понесат съответните правни последици, като именно това напрежение ясно се откроява при съпоставката между решенията по делата *Nicaragua* и *Tadić*, където първото отстоява по-строг стандарт на атрибуция, а второто отчита опасността държавите да се прикриват зад организирани въоръжени формирования. Ако обаче този праг бъде прекалено снижен, ще се създаде възможност почти всяка по-сериозна форма на външна подкрепа да бъде използвана като основание за употреба на сила. В този контекст подходът, възприет в делото *Tadić*,

изглежда по-функционален по отношение на организирани въоръжени групи, но именно поради това възниква въпросът доколко той може без остатък да се пренесе в сферата на *jus ad bellum*, където последицата би могла да бъде оправдаване на употребата на сила. Тук основният проблем не е само теоретичен. Той има пряко политическо значение, защото засяга границата между допустима защита и недопустима ескалация. В условията на силно напрегнати международни отношения твърде разширителното тълкуване на самоотбраната може да превърне правния спор относно подкрепата за въоръжени групи в инструмент за оправдаване на едностранни военни действия.

Същевременно не може да се игнорира и противоположният риск. Ако международното право остане твърде тясно привързано към класическия модел на междудържавен конфликт, то ще се окаже все по-неспособно да реагира на реални заплахи, произтичащи от организации, които не са държавни по своя характер, но действат с мащаб, координация и разрушителен потенциал, сравними с тези на редовни въоръжени сили.

Поради това основното предизвикателство е не просто да се разшири или стесни обхватът на самоотбраната, а да се изработят по-ясни критерии, които да позволят разграничаване между различните форми на подкрепа. Международното право има нужда не от абстрактно разширяване на изключенията, а от по-прецизно разграничение между политическо влияние, материално подпомагане, стратегическо направляване и такъв контрол, който вече може да обоснове държавна отговорност с последици в сферата на употребата на сила.

4.5. Доктрината „unwilling or unable“

В отговор на нарастващата роля на недържавните въоръжени групи в съвременните конфликти в международната практика и доктрина се развива т.нар. доктрина „unwilling or unable“. Според нея държава, срещу която се извършват въоръжени нападения от територията на друга държава, може при определени условия да предприеме ограничени действия в самоотбрана, ако приемащата държава не желае или не е в състояние да предотврати дейността на съответната група.

Тази концепция има безспорна практическа стойност. Тя се опитва да даде отговор на ситуации, при които заплахата е реална и тежка, но не може лесно да бъде сведена до класическия модел на междудържавно нападение. Особено в случаи на слаба или разпадната държавна власт строгото настояване, че само държава може да бъде източник на въоръжено нападение, би могло да остави засегнатата държава без ефективна правна защита.

Именно тук обаче се открива и най-сериозният проблем на тази доктрина. Нейният правен статут не е безспорно утвърден нито в Устава на ООН, нито в общопризнатите норми на обичайното международно право. Освен това липсват достатъчно ясни и общовалидни критерии за това кога една държава действително е „нежелаеща“ или „неспособна“ да противодейства на въоръжена група. Това оставя широко поле за субективни преценки и политически мотивирани интерпретации.

Поради това доктрината „unwilling or unable“ не бива да се възприема като стабилно и окончателно решение на проблема. По-скоро тя показва, че международното право изпитва затруднение да побере новите форми на заплаха в рамките на старите категории. От тази гледна точка тя е симптом за напрежението между правната рамка и фактическата реалност, а не негово окончателно преодоляване.

Ето защо, макар доктрината да отразява реална потребност от защита срещу недържавни въоръжени актьори, нейното прилагане следва да бъде разглеждано с особено внимание. В противен случай съществува риск тя да се превърне не в ограничено изключение, а в твърде удобно основание за разширително тълкуване на правото на самоотбрана.

5. РОЛЯТА НА “ПРОКСИ КОНФЛИКТИТЕ“ В СЪВРЕМЕННОТО МЕЖДУНАРОДНО ПРАВО

5.1. Правни предизвикателства, произтичащи от „прокси конфликтите“

„Прокси конфликтите“ създават значителни затруднения при прилагането на съществуващите норми на международното право. Това е особено актуално по отношение на установяването на държавната отговорност и квалифицирането на дадено действие като въоръжено нападение. Когато въоръжените действия се извършват от структури, които не са част от въоръжените сили на дадена държава, често е трудно да се установи пряката връзка между държавата и конкретните военни операции.

В подобни ситуации ключово значение придобива въпросът дали държавната подкрепа за дадена въоръжена група е достатъчна, за да се приеме, че действията на тази група могат да бъдат приписани на подкрепящата я държава. Установяването на такава връзка изисква доказване на определена степен на контрол върху дейността на групата. Този въпрос е разгледан в практиката на Международния съд, който в решението по делото *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* приема, че за приписване на действията на недържавни групи на държава е необходимо доказване на т.нар. „ефективен контрол“ върху конкретните операции на тези групи. На практика обаче подобно

доказване често е изключително трудно, тъй като държавната подкрепа нерядко се осъществява по непряк, неофициален, т.е. скрит начин.

Това създава ситуация, при която държавите могат да оказват значително влияние върху въоръжени конфликти, без формално да носят международна отговорност за действията на подкрепяните от тях групи. В резултат на това възниква своеобразна „сива зона“ в международното право, в която разграничението между пряка и непряка употреба на сила става все по-трудно.

5.2. Влияние върху правото на самоотбрана

„Прокси конфликтите“ оказват пряко влияние и върху начина, по който се тълкува правото на самоотбрана. Когато въоръжено нападение се извършва от недържавна въоръжена структура, възниква въпросът дали засегнатата държава може да предприеме мерки за самоотбрана срещу държавата, която подкрепя тази група.

В такива случаи международното право се изправя пред сложна дилема, която не допуска лесно разрешение. От една страна, държавите трябва да разполагат с възможност да защитят своята териториална цялост, политическа независимост и сигурността на гражданите си срещу въоръжени атаки, независимо от техния автор. От друга страна, прекомерното разширяване на правото на самоотбрана би могло да доведе до отслабване или дори елиминиране на принципа на забраната за употреба на сила. Т.е., че държавите биха могли да използват подкрепата за недържавни актьори като основание за оправдаване на военни действия, които иначе биха били несъвместими с международното право.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение може да се приеме, че държавната подкрепа за недържавни въоръжени групи постепенно се е превърнала в съществен елемент от съвременните въоръжени конфликти. Тя вече не представлява изключение, а по-скоро устойчива практика, която поставя под напрежение класическата международноправна рамка, изградена върху държавоцентричния модел на употреба на сила и правото на самоотбрана.

От направения анализ следва, че съществуващите критерии за приписване на действията на недържавни актьори на държава – и по-специално концепцията за „ефективен контрол“ – поставят сравнително висок праг за ангажиране на държавна отговорност. На практика това означава, че значителна част от съвременните форми на непряка употреба на сила остават извън ясно очертана правна квалификация, което създава определена „сива зона“ в международното право.

В същото време развитието на международната практика, особено след събитията от 11 септември 2001 г., показва видима тенденция към по-гъвкаво тълкуване на правото на самоотбрана по отношение на недържавни въоръжени групи. Доктрината „unwilling or unable“ може да се разглежда като опит да се преодолеят част от тези празноти, макар че нейното приложение повдига сериозни въпроси относно границите на допустимото използване на сила.

В този смисъл може да се приеме, че международното право действително се намира в етап на адаптация към конфликти, в които недържавните въоръжени групи заемат все по-централно място. Съществуващите правни конструкции не са напълно неприложими, но все по-често се оказват недостатъчни, когато държавната намеса се осъществява косвено, чрез подкрепа, координация и стратегическо влияние, а не чрез пряко участие на редовни въоръжени сили.

Това обаче не означава, че решението следва да бъде търсено в неограничено разширяване на правото на самоотбрана. Подобен подход би подкопал един от основните принципи на съвременния международен ред — забраната за употреба на сила. Поради това по-убедителният път изглежда не в отслабване на ограниченията, а в по-прецизно формулиране на критериите, при които подкрепата за недържавни въоръжени групи може да ангажира държавна отговорност и да има значение в контекста на чл. 51 от Устава на ООН.

Следователно същинският проблем не е дали международното право трябва да се промени, а как да се промени, без да загуби своя ограничителен характер. Именно тук се намира и основният принос на настоящото изследване: да покаже, че напрежението между сигурността и правната съдържаност не може да бъде преодоляно нито чрез сляпо придържане към класически формули, нито чрез прекалено свободно разширяване на изключенията. Необходим е по-прецизен и балансиран подход, който да отчита както реалностите на съвременните конфликти, така и необходимостта от запазване на стабилността на международния правен ред.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бояджиева, Н. (2005). *Стандарти и механизми за защита правата на човека: международната общност и вътрешнополитическите предизвикателства в геополитическата среда на XXI век*. София: Нов Български университет.
- Видин, Б. (2020). *Международно право*. София: Сиела.
- Brunnée, J. (2018). Self-defence against non-state actors. *International and Comparative Law Quarterly*, 67, 1–30.

- Deeks, A. S. (2012). Unwilling or unable: Toward a normative framework for extraterritorial self-defense. *Virginia Journal of International Law*, 52, 483–550.
- International Court of Justice. (1986). *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States)*, Judgment.
- International Court of Justice. (2005). *Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda)*, Judgment.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. (1999). *Prosecutor v. Tadić (Case No. IT-94-1-A)*, Appeal Judgment.
- International Law Commission. (2001). *Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*.
- Parra, P. D. R. (2021). Self-defence against non-state actors: Possibility or reality? *Revista de Relaciones Internacionales, Estrategia y Seguridad*, 16(1), 93–110.
- United Nations Security Council. (2001a). *Resolution 1368*.
- United Nations Security Council. (2001b). *Resolution 1373*.